

**ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ МОДИФІКАЦІЇ РИНКОВИХ МЕХАНІЗМІВ
ЦІНОУТВОРЕННЯ**

***КРАВЧЕНКО О.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, БАТЮК Л.А., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. В економічній науці, як зазначає В. Онегіна, вплив особливостей сільського господарства на дію ринкових законів оцінюється неоднозначно [6, С. 58].

Система рівноважних цін, що отримала найбільш повне обґрунтування в мікроекономічній теорії неокласичної школи, сьогодні не відображає всієї повноти реальних економічних відносин господарювання, а, отже, і тенденцій їх розвитку, особливо в аграрній сфері. В умовах вільного ринку нині функціонує менше чверті світової економіки, пануючими суб'єктами світового господарського простору сьогодні є потужні транснаціональні корпорації, усередині яких виробництво підпорядковане плану. Вони можуть формувати ціну в межах від впливу на її динаміку до прямого визначення.

В плануючій системі, пише Дж. Гелбрейт, розподіл ресурсів є результатом використання всієї наявної у неї економічної влади над цінами, витратами, споживачами, постачальниками і урядом. Що стосується безпосередньо контролю корпорації над цінами, то він, на відміну від трактування неокласичної школи, на думку Дж. Гейлбейта, орієнтований не на максимізацію доходу (прибутку), а на досягнення захисних і позитивних цілей техноструктури [3].

Протягом останніх років характерною тенденцією розвитку сільського господарства в Україні стала надмірна концентрація фактичних землеволодінь, яка обертається монополізацією аграрного ринку. Недостатня розвиненість інституційного середовища не стимулює впровадження кооперації селянських господарств, а також супроводжуються зниженням кваліфікаційного рівня землекористувачів, деформацією традиційного укладу сільського життя, орієнтацією на досягнення швидкої окупності вкладених в агробізнес коштів, зниженням екологічних стандартів господарювання тощо.

Система вітчизняної державної підтримки аграрного сектору характеризується розпорошеністю, недосконалістю і непрозорістю форм і механізмів надання преференцій. Підтримка надається переважно сільськогосподарським підприємствам, а фермерські та особисті селянські господарства її практично не відчують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ціноутворення та державного регулювання в аграрному секторі сучасних економічних систем досліджено у працях багатьох вчених, зокрема, В. Коулмана, Дж. Скогстада, Л. Твітена, Г. Парвіна, І. Будзалова, П. Саблука, В. Онегіної та інших.

Монополія як великий суб'єкт господарювання здатна викривляти ринковий простір. Знарядям такого викривлення виступає ринкова ціна і механізм цінової дискримінації. Ці феномени вперше виявлені в працях П. Сраффи, Дж. Робінсон, Е. Чемберліна. Як показали сучасні інституційні дослідження, економічна ефективність монополії, що здійснює досконалу цінову дискримінацію, і конкурентної фірми однакова. В той же час механізм досконалої цінової дискримінації містить в собі можливості суб'єктивно-владного маніпулювання ціною, що може призвести до порушення взаємовідності ринкового обміну за допомогою перерозподілу «виграшу споживача» в кишеню виробника (продавця). Саме цю ситуацію ми і спостерігаємо сьогодні в аграрному секторі економіки України.

Мета дослідження. Проаналізувати основні фактори модифікації ринкових механізмів ціноутворення та визначити ключові проблеми функціонування підприємств аграрного сектору економіки України.

Виклад основного матеріалу. Механізм взаємодії попиту і пропозиції визначається ціннісними відносинами за допомогою міжгалузевої конкуренції капіталів, що складається відповідно до законів ціни виробництва і задає відповідну галузеву норму прибутку як орієнтир для внутрішньогалузевої конкуренції та формування ринкової вартості. Лише за виняткових, що придбали тривалу стійкість, умов кон'юнктури попит і пропозиція впливають на саму ринкову вартість, виштовхуючи на роль її регулятора індивідуальні вартості товарів, вироблених при граничних умовах виробництва. Такі ринкові вартості, регульовані індивідуальними вартостями граничних умов виробництва, є, за Марксом, хибними соціальними вартостями. Кінцевою ж матеріальною основою і «математичною межею» ціни

виробництва як суми усіх ринкових вартостей у суспільстві і всіх відхилень ринкових цін окремих товарів від ринкових вартостей, що виникають під впливом попиту та пропозиції, є витрати суспільно необхідної праці, здійснені у всіх сферах виробництва [1].

Модифікація закону вартості в умовах ринку полягає в тому, що вартість трансформувалася в природну ціну ринку, яка початково містить в собі інформацію про природні норми доходу, призначені кожному ринковому суб'єкту – власнику факторів виробництва. Причому ситуація максимальної економічної ефективності для сучасного ринку зовсім не тотожна стану рівноваги суспільного господарства. Діяльність великих господарюючих суб'єктів породжує дві протилежні тенденції ринку. Прагнучи до реалізації досконалої цінової дискримінації у спробах поєднати максимізацію прибутку і розширення обсягів виробництва господарська монополія, з одного боку, наближається до стану конкурентної фірми, сприяючи досягненню ринкової рівноваги та ефективного розподілу ресурсів, а, з іншого боку, підриває основи еквівалентності і взаємовигідності обміну, обумовлюючи наростання економічної нестабільності, нерівноваги, неефективності [1].

Тому, на наш погляд, до дослідження проблеми загальноекономічної рівноваги і регулюючої ролі цін в сучасному господарстві, а, отже і в аграрній сфері, слід підходити з урахуванням монополізації сучасних ринків як їх типової риси.

Істотну роль у процесах суб'єктивізації сучасної ринкової ціни в аграрній сфері, крім монополій, відіграє держава. Вплив держави на національну систему цін різноманітний. Дослідники виділяють такі його важелі: сприяння великим корпораціям в напрямку зниження їх витрат і підтримки нормального рівня прибутковості; використання державного бюджету в якості органу міжгалузевого переливу капіталів; регулювання грошової маси та облікової ставки відсотка; амортизаційна та податкова політика; безпосередній контроль за цінами.

Так у ході аграрних трансформацій в Україні протягом 1991-2000 років заходи державної підтримки орієнтувалися на відродження великотоварного виробництва, а тому не були доступними малим і середнім виробникам. Все це призвело до певних структурних змін у сільському господарстві. Великотоварні корпорації та їх об'єднання зазвичай організаційно не декларують власний бізнес як українські агрохолдинги. Як правило, вони реєструються в офшорах, що

забезпечує пільгові умови оподаткування материнській компанії, а їхні дочірні підприємства залишаються платниками фіксованого сільськогосподарського податку в Україні. Тому офіційно відстежити появу та динаміку функціонування агрохолдингів як повноцінних операторів аграрного ринку практично неможливо. В статистичному обліку такі процеси не отримують належного відображення.

Сьогодні в Україні в оперативному управлінні агрохолдингів знаходиться більше половини сільськогосподарської землі. Це свідчить про те, що процес накопичення земельних активів здійснюється з метою їх подальшого перепродажу, а не агровиробництва.

Прагнучи до реалізації своїх цілей, великі агрохолдинги породжують інститут маркетингу як альтернативу інституту рівноважної ринкової ціни і закону вартості. У такому контексті інститут маркетингу у вигляді всеосяжної чутливої павутини економічної інформації постає як феномен модифікації закону вартості в умовах зрілого ринку. Тим самим ціна позбавляється об'єктивного вартісного змісту (а разом з ним і однієї з головних її економічних функцій - інформаційної) і перетворюється в інструмент реалізації економічних інтересів окремих учасників аграрного ринку.

Через фінансову кризу та необхідність виконання вимог СОТ щодо скорочення та подальшого обмеження державної підтримки сільського господарства держав-учасників в останні роки обсяги фінансування вітчизняного сільського господарства з державного бюджету були значно скорочені.

Експортні субсидії для сільськогосподарських товаровиробників Україна не застосовує і оголосила про їх невикористання в майбутньому.

В країнах ЄС величина субсидій в аграрний сектор досягає в середньому 50% від вартості сільськогосподарської продукції, а на 75% обсягів сільгосппродукції, що реалізується на внутрішньому ринку ЄС, поширюються державні заходи підтримки. На цьому фоні Україна (в якій частка сільського населення перевищує 30%) вирізняється надзвичайно низьким рівнем підтримки сільського господарства.

До числа факторів, що модифікують відносини економічної цінності, крім монополізації ринків, феномену підприємництва, діяльності держави, правомірно віднести зростаючу роль інформаційної та інноваційної складових господарського життя, які сприяють посиленню його нестійкості і нерівноважності; скорочення

життєвого циклу товарів; появу нових видів економічних витрат (зокрема, пов'язаних із страхуванням ризиків, управлінням, впровадженням нововведень); формування мережових економічних структур і т. д.

Новий економічний порядок, який вже сьогодні розпізнається за процесами глобалізації, приносить не тільки певні соціально-економічні переваги для окремих країн, але й значні втрати для інших. Характерною особливістю сучасності є процеси збагачення, що отримали всепроникаючі форму і зміст, на відміну від вимог декларації про необхідність вирівнювання в розвитку. Збагачення в односторонньому порядку має місце як усередині окремих галузей, країн, так і між – країнами, – пише, зокрема, В. Гесць [2, С. 5].

У зв'язку з цим багатим країнам, народам, окремим соціальним групам стає дуже вигідним поширювати ілюзію про панування в сучасному суспільстві цінностей вільного ринку, які ототожнюються з ідеалами справедливості і демократії.

Цінності сучасного ринку, пише, зокрема, Л. Туроу, це лише особистісні уподобання в умовах економічного вибору, при якому місця для вибору соціального майже не залишається. «У зв'язку з цим бажання стати злочинцем так само законно, як і бажання стати священиком» [8, С. 205]. Але навіть якби господарським суб'єктам вдалося домовитися про дотримання ціннісних підстав обміну, то де проходить межа між законними і незаконними засобами насадження цих моральних принципів? А якщо виявиться можливим сам договір про цілі та засоби, то не можна ігнорувати той факт, що моральні цінності формуються і пропагуються сьогодні аж ніяк не громадськими соціальними інститутами, а значною мірою монополізованою всеосяжною павутиною електронної економічної інформації.

Для дослідження зазначеної проблематики надзвичайно актуальним є поняття інституту економічної цінності, запропоноване Т. Артьомовою. Автор доводить, що інститут економічної цінності являє собою не просто сукупність цін і механізмів ціноутворення, що складаються в суспільстві. Сама ця сукупність є похідною від певної соціальної впорядкованості суспільного господарства, що відбиває систему розподілу сукупного суспільного продукту з адекватними їй організаційною, політичною структурами та ідеологією. По суті, інститут економічної цінності розгортається у всій інституційній архітектоніці суспільства, тобто має не суто теоретичне або вузько

економічно-прикладне, а глобальне значення як для життя окремої людини, так і для людства як глобального господарюючого суб'єкта [1].

Проблеми модифікації ринкових механізмів ціноутворення в аграрному секторі економіки України ґрунтовно досліджені В. Онегіною. Автор, зокрема, стверджує, що до відносного скорочення цін на сільськогосподарську продукцію призвів розрив традиційних виробничо-збутових ланцюгів і втрата ринків збуту в межах СРСР, а також перехід до світових цін на енергоносії. Але головною причиною катастрофічного цінового диспаритету агропромислового комплексу України стала втрата колосальної державної підтримки, яка надавалася колгоспно-радгоспній системі у соціалістичній економіці [6].

Як зазначає В. Онегіна, ступінь нееквівалентності цін на сільськогосподарську продукцію в Україні, оцінений на основі показника приватних (індивідуальних) витрат ресурсів (PRC), свідчить про те, що рівень цін на продукцію сільського господарства є нижчим, ніж системні витрати ресурсів. Враховуючи той факт, що рівень внутрішніх цін нижчий, ніж рівень цін світового ринку, така нееквівалентність свідчить не про надлишок ресурсів у галузі, а про експлуатацію економічною системою сільськогосподарських товаровиробників [6, С. 88].

Висновки. В умовах ринку суспільство, яке функціонує як єдиний соціально-економічний організм, має свідомо виявити природні норми доходу, належні кожному економічному чиннику для його нормального відтворення, і здійснити справедливий розподіл виробленого сукупного продукту з метою забезпечення суспільного блага. Управління процесами обміну і розподілу, а, отже, моделювання процесів виробництва і споживання стають, таким чином, визначальними для збереження національного суспільного суб'єкта в умовах формування глобального соціально-економічного суб'єкта.

Під дією ринкових чинників в Україні склалася така структура виробництва сільгосппродукції, при якій корпоративні господарства виробляють найбільш комерційно привабливі та експортоорієнтовані види продукції, а індивідуальні, зокрема, господарства населення, зорієнтовані на продовольче самозабезпечення та наповнення внутрішнього продовольчого ринку.

Література.

1. Артемова Т.И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования / Т.И. Артемова. – К.: Основа, 2006. – 448 с.
2. Геец В.М. Уроки и перспективы рыночных реформ и долгосрочного экономического роста в Украине / В.М. Геец // Экономическая теория. - 2004. - № 2. - С. 5.
3. Гэлбрейт Джон. Экономические теории и цели общества / Джон. Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1979. Перевод с английского, Прогресс, 1976. [Электронный ресурс] : – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/economicheskije-teorii/index.htm>
4. Калетник Г.М. Роль інфраструктури аграрного ринку в ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію / Г.М. Калетник, Г.О. Пчелянська // Економіка АПК. – 2010. - №3. – С. 21-25.
5. Литвиненко Я.В. Маркетингова цінова політика / Я.В. Литвиненко – К.: Персонал, 2008. – 242 с.
6. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: Монографія / В.М. Онегіна. – К.: ННЦ ІАЦ, 2007. – с. 590.
7. Тормоса Ю.Г. Ціни та цінова політика : Навч. посібник / Ю.Г. Тормоса. – К.: КНЕУ, 2001. – 122 с.
8. Туруо А. Будущее капитализма. Как экономика сегодняшнего дня формирует мир завтрашний / А. Туруо // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. М.: Academia, 1999. – С. 185 – 222.

Кравченко О.М., Батюк Л.А. Проблеми функціонування підприємств аграрного сектору економіки України в умовах модифікації ринкових механізмів ціноутворення

В статті аналізуються проблеми функціонування підприємств агропромислового сектору економіки України, пов'язані з модифікацією ринкових механізмів ціноутворення; розкриваються особливості цієї модифікації; розглядаються тенденції монополізації сучасних ринків; зазначається, що в оперативному управлінні агрохолдингів знаходиться значна частина сільськогосподарських угідь України. Автори констатують, що корпоративні господарства України виробляють найбільш комерційно привабливі та експорторієнтовані види продукції, а індивідуальні – зорієнтовані на продовольче самозабезпечення та наповнення внутрішнього продовольчого ринку. В статті стверджується, що ступінь нееквівалентності цін на сільськогосподарську продукцію в Україні свідчить про експлуатацію економічною системою сільськогосподарських товаровиробників. Автори доводять, що все вищезазначене в сукупності не забезпечує суспільного блага та руйнує єдиний соціально-економічний організм країни.

Ключові слова: підприємства аграрного сектору економіки України, ринкові механізми ціноутворення, транснаціональні корпорації, монополізація аграрного ринку, соціально-економічний розвиток.

Кравченко О.М., Батюк Л.А. Проблемы функционирования предприятий аграрного сектора экономики Украины в условиях модификации рыночных механизмов ценообразования

В статье анализируются проблемы функционирования предприятий агропромышленного сектора экономики Украины, связанные с модификацией рыночных механизмов ценообразования; раскрываются особенности этой модификации; рассматриваются тенденции монополизации современных рынков; отмечается, что в оперативном управлении агрохолдингов находится значительная часть сельскохозяйственных угодий Украины. Авторы констатируют, что корпоративные хозяйства Украины производят наиболее коммерчески привлекательные и экспорториентированные виды продукции, а индивидуальные - ориентированы на продовольственное самообеспечение и наполнение внутреннего продовольственного рынка. В статье утверждается, что степень неэквивалентности цен на сельскохозяйственную продукцию в Украине свидетельствует об эксплуатации экономической системой сельскохозяйственных товаропроизводителей. Авторы доказывают, что все вышесказанное в совокупности не обеспечивает общественного блага и разрушает единый социально-экономический организм страны.

Ключевые слова: *предприятия аграрного сектора экономики Украины, рыночные механизмы ценообразования, транснациональные корпорации, монополизация аграрного рынка, социально-экономическое развитие.*

Kravchenko O.M., Batjuk L.A. Problems of functioning of the enterprises of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of modification of market pricing mechanisms

The article analyzes the problems of operation of the enterprises of agriculture sector of the economy of Ukraine related to the modification of market pricing mechanisms; The peculiarities of this modification; considered monopolizing tendencies of modern markets; notes that in the operational management of agrobholdings is a significant part of agricultural land in Ukraine. The authors state that the corporate sector in Ukraine produced the most commercially attractive and export-oriented products, and individual - focused on food self-sufficiency and filling the domestic food market. This article argues that the degree of non-equivalence of prices of agricultural products in Ukraine testifies operating economic system of agricultural producers. The authors argue that all of the above together does not provide a public good and destroys a single socio-economic system of the country.

Keywords: *enterprise agrarian sector of Ukraine, market pricing mechanisms, multinational corporations, the monopolization of the agrarian market, socio-economic development.*

Рецензент – *Онегіна В.М., д.е.н., професор*